

Maarten van Riel

Op reis met mijn vader
(die dood is)

2016 Prometheus Amsterdam

Deze uitgave kwam tot stand met medewerking van
Van Grunsven Creative Management,
zie ook www.vangrunsvencm.com

VAN GRUNSVEN
CREATIVE MANAGEMENT

© 2016 Maarten van Riel
Omslagontwerp Hendrikje Horsten
Foto omslag Maarten van Riel
Foto auteur Aaron van Valen
Kaart Hendrikje Horsten
Lithografie afbeeldingen BFC Graphics & Design
Zetwerk Elgraphic bv, Vlaardingen
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 351 4275 6

Onderweg

‘Onderweg zijn is altijd interessant.’

Vasili Grossman, *Reis door Armenië*

Eén kilometer voor de grensovergang verlaat ik de snelweg om te tanken. Onder de overkapping staat een dieplader met landbouwmachines. Naast de ingang van de winkel wachten twee lifters van een jaar of twintig. Hun rugzakken staan tegen het bijna lege rek met bloemstukken. Het meisje houdt haar handen om een beker geklemd en de jongen steekt een stuk karton naar me op. Ze willen naar Keulen. Tijdens het tanken overweeg ik ze een lift te geven. Het is koud, ik kom langs de stad en heb nog een juweel van een anekdote over de laatste keer dat ik er zelf was. Bovendien moet ik vandaag nog 743 kilometer rijden en vond ik het eerste uur saaier dan verwacht. Eenmaal in de winkel besluit ik ze toch geen lift te geven. Ik heb eigenlijk geen zin om met vreemde mensen te praten en ze uit te leggen waarom ik naar een zesdelige cd-box luister van de Amerikaanse televisieserie *Tour of Duty*, waarom er in het dashboardkastje twee zakken Chokotoff liggen en één zak Engelse drop terwijl ik eigenlijk niet van Engelse drop houd, en dat mijn vrouw vanmorgen bij hoge uitzondering boterhammen voor mij heeft gesmeerd. Nee, het enige wat ik vandaag

moet doen is autorijden en zorgen dat ik niet te laat bij hotel Zum Goldenen Anker arriveer.

Ter hoogte van Oberhausen word ik ingehaald door een glimmende BMW. Het kenteken van de auto, die onverschrokken over de linkerbaan vliegt, begint met de letters HH, de afkorting voor Hansestadt Hamburg. Het Duitse kentekensysteem is vrij eenvoudig te doorgronden; B is van Berlijn, DD staat voor Dresden en KA is de afkorting voor Karlsruhe. Hoewel HH de initialen van mijn vrouw zijn, is er een onbegrijpelijke kronkel in mijn hoofd die mij *Heil Hitler* Heinrich Himmler laat mompelen. De rest gaat vanzelf; het kenteken is voldoende om mijn gedachten richting de Tweede Wereldoorlog te dirigeren en aan de hand van de steden die ik passeer begint een gedachtecollege Duitse Geschiedenis, tijdvak 1933-1945.

Voorbij Oberhausen liggen Duisburg en Essen, nog wat verder naar het zuiden Düsseldorf, Leverkusen, Keulen en Bonn. Het zijn plaatsnamen die associaties oproepen met middelhoges flats, goedkope *Imbisse* en volle voetbalstadions op zaterdagmiddag. Maar in de oorlog was het Ruhrgebied een belangrijk centrum voor de oorlogsindustrie van de nazi's en vlogen er iedere nacht Britse bommenwerpers over. Het bleek een hele opgave om in de duisternis het juiste doelwit te treffen. Vaak vielen de bommen in omliggende akkers en weilanden, waar een onfortuinlijke koe of schaap werd gedood. Soms vielen ze aan de andere kant van de grens, bij Venlo, Tegelen of Roermond. Belangrijke doelwitten, zoals het immense fabriekscomplex van de familie Krupp in Essen, werden amper getroffen door de bommen en dus gaf de Britse premier Winston Churchill een econoom opdracht om duizend luchtaanvallen te analyseren. De uitkomst was schokkend; bij de helft van de geanalyseerde luchtaanvallen was enkel een weiland gebombardeerd. Churchill besloot dat de bommenwerpers zich niet langer alleen op militaire en industriële doelen moesten richten, maar

ook op stedelijk gebied. Kort na die koerswijziging verschenen op 30 mei 1942 meer dan duizend bommenwerpers boven Keulen en in de jaren daarna werden bijna dagelijks Duitse steden gebombardeerd door Lancasters en vliegende fortten. Hamburg, Kassel, Darmstadt en Dresden werden door orkanen van vuur verteerd en smeulden dagenlang na terwijl de geur van dood zich door de ruïnes verspreidde. De bergen zwartgeblakerde bakstenen en lijken verdwenen uit de stad. Waar de bommenregen hele straten had weggevaagd, verrees tijdens het *Wirtschaftswunder* grauwe hoogbouw en ten westen van Berlijn kreeg de berg puin een naam: *Teufelsberg*.

In de middag stokt mijn gedachtecollege, maar als ik nabij Neurenberg in de file sta gaat het verder. De naam van de stad aan de rivier Pegnitz is voor altijd verbonden aan de rassenwetten uit 1935 en de strak georkestreerde *Reichsparteitagen*, waarvan de editie van 1934 is vereeuwigd door Leni Riefenstahl in de propagandafilm *Triumph des Willens*. Neurenberg was een van de belangrijkste steden van nazi-Duitsland en kwam uiteindelijk ook op de *target-list* van Britse en Amerikaanse bommenwerpers. Aan het einde van de oorlog was de oude binnenstad compleet vermorzeld. Slechts 11 procent van alle gebouwen was onbeschadigd, waaronder het Paleis van Justitie en het beste hotel van de stad. Vanwege historische en praktische redenen besloten de geallieerden om de nog levende nazikopstukken in Neurenberg voor een militair tribunaal te laten verschijnen.

Een van de belangrijkste nazi's die in Neurenberg verschenen, was Hermann Göring. Hij had gedurende zijn carrière in de nazipartij ieder mogelijk medicijn als drugs gebruikt, maar nam als een afgekickte junk plaats in de rechtszaal. Göring had zich vrijwillig overgegeven aan de Amerikanen en schijnt zijn eerste avond in gevangenschap zingend en drinkend doorgebracht te hebben met enkele officieren. Tijdens zijn detentieperiodes werd de weldoorvoede vertrouweling van Adolf Hitler

zeer regelmatig in zijn cel opgezocht door de Amerikaanse psychiater Leon Goldensohn. De zenuwarts noteerde in zijn dagboek dat Göring de rechtszittingen saai vond en liever over kunst sprak. Göring vertelde Goldensohn dat hij misselijk werd van het werk van Picasso (opvallend, aangezien hij als verwoed 'kunstverzamelaar' negen werken van de Spanjaard in zijn privécollectie had) en dat Joseph Goebbels een manke fanaat was (de minister van Propaganda had een misvormde voet). Verder ontkende hij ooit antisemitisch te zijn geweest of enige haat jegens joden te hebben gekoesterd, maar zei dat hij wel bereid was om alle schuld op zich te nemen als tweede man van het Derde Rijk. Göring werd uiteindelijk ter dood veroordeeld, maar drie uur voor zijn terechtstelling maakte hij eigenhandig een eind aan zijn leven met een cyaanalicapsule.

Tien minuten voor sluitingstijd arriveer ik bij hotel Zum Goldenen Anker. Ik ben moe en heb honger, maar de keuken is een uur geleden gesloten. 'Het naastgelegen restaurant is nog open en anders is er nog een pizzeria aan het einde van de straat,' aldus de receptioniste. Het aangrenzende Landgasthof Pension is inderdaad geopend, maar alle tafels zijn bezet door bejaarden. Het personeel kan me een plekje aan de bar aanbieden én een vleessalade, maar ik besluit naar pizzeria Bella Napoli te lopen.

Er is niemand op straat en ook het restaurant is leeg. In het cafégedeelte zit één dronken gast, die me onverstaanbaar groet als ik bij hem aan de bar ga zitten. Uit de radio klinkt David Bowie, hij zingt in het Duits over helden. 'Abend!' roept een vrouw vanuit de keuken, terwijl ik de geplastificeerde menukaart bekijk. Tegelijkertijd komen er twee mannen binnen. Het blijken de plaatselijke burgemeester en de brandweercommandant te zijn. De vuurvechter komt naast me zitten en bestelt een liter bier bij de vrouw in de keuken, die hij 'Rote Marianne' noemt. Marianne doet voor mij een pizza in de oven

en speelt een potje dart met de burgemeester. De *Bürgermeister* drinkt rode wijn, lacht heel hard om zijn eigen grappen, die ik niet kan verstaan, en blijkt een verdienstelijk darter. Als de keukenwekker gaat, vraagt hij in Hoogduits waarom ik op deze gure winteravond in zijn dorp ben. 'Ik ben onderweg naar Bosnië,' antwoord ik. Maar voor ik een nadere toelichting kan geven, veert de brandweercommandant op. 'Bosnië?!' Hij kijkt me met grote ogen aan en begint op serieuze toon een on-samenhangend verhaal over een reis, kort na de oorlog, waarin hij de ex-vrouw van een collega en hun pasgeboren baby met de auto heeft teruggedreden naar een bergdorp in Bosnië. 'Alles was kapot. Echt alles. Oorlog is waanzin. Verschrikkelijk. Alles was kapot.'

Na een korte stilte pakt hij mijn schouder vast, kijkt me aan en zegt vastbesloten: 'Ik ga met je mee!' De burgemeester gilt van het lachen en maakt een opmerking over de lelijke kleine vrouw van de brandweercommandant en hoe hij haar op deze manier kan ontvluchten. Vanuit mijn ooghoek zie ik de dronken stamgast met zijn rode gezicht grinniken en ook Rote Marianne proest. Maar mijn buurman gaat onverstoorbaar verder. 'Hoeveel onderbroeken zal ik meenemen? En gaan we ook naar de zee? Dan neem ik mijn zwembroek mee!' Ik vertel hem dat hij niet mee kan omdat ik op reis ben met mijn vader. Hij kijkt me vragend aan. 'Ah, is je vader nog in het hotel?' 'Nee,' antwoord ik, 'mijn vader is dood.' Dan verstomt het gelach en neem ik een hap van mijn pizza.

'Is hij in de oorlog gestorven?' vraagt Rote Marianne als ze naast de burgemeester is gaan zitten. Ze heeft de radio wat zachter gezet, ten teken dat ik het verhaal kan vertellen dat twintig jaar geleden begon, toen ik dertien jaar was en kort voor de feestdagen van 1995 in de lokale kantoorboekhandel een cadeau voor mijn vader kocht omdat hij enkele weken later naar Bosnië zou vertrekken. Ik kende het land in de onder-

buik van Europa van de televisie en de krant, en wist dat een zes maanden lang verblijf in het oorlogsgebied niet te vergelijken was met een militaire oefening op de Oirschotse heide of in Vogelsang. In de zomer waren er beelden uitgezonden van Nederlandse militairen in ruim zittende uniformen, brutale Servische militairen, een rij bussen, groene heuvels en een felle middagzon. Kort daarna beelden van huilende vrouwen die wanhopig hun armen naar de hemel richtten. Niemand wist precies wat er was gebeurd, maar er werd gesproken over duizend doden. Misschien wel duizenden doden.

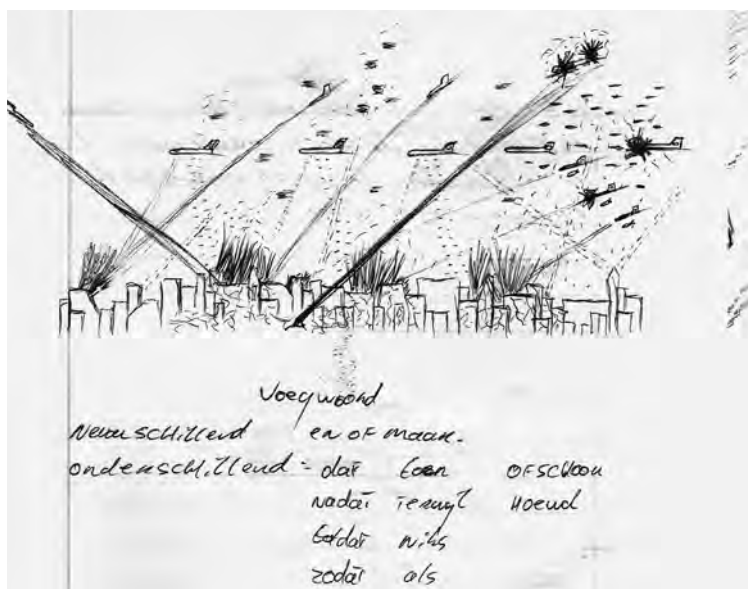
Een paar maanden later was de oorlog afgelopen en tekende een aantal vermoeid ogende mannen een vredesakkoord in Parijs. De inkt van het verdrag was nog nat toen mijn vader werd voorbereid op de NAVO-missie, waarvoor een troepenmacht van 60.000 man werd verzameld. De grootste naoorlogse militaire operatie in Europa betekende het einde van de jarenlange aanwezigheid van de Verenigde Naties in het gebied. Om de voormalig strijdende partijen schrik aan te jagen, werden zwaar geschut, tanks en gevechtshelikopters ingescheept. De eenheden van de Implementation Force (afgekort tot IFOR) mochten gewapend ingrijpen, ook wanneer ze niet zelf werden aangevallen.

Het was de eerste keer dat mijn vader naar het buitenland werd uitgezonden voor een militaire missie en daarom had ik besloten een dagboek voor hem te kopen. Maar nadat ik de winkel had verlaten en mijn fiets van het slot deed, begon ik te twijfelen. In onze woonkamer stond een half gevulde boekenkast en ik zag mijn ouders nooit een boek lezen. En hoewel ik ben vernoemd naar Maarten 't Hart, was er ook niemand die schreef. Terug in de winkel bleek dat mijn aankoop niet geruild kon worden en met een betraand gezicht fietste ik naar huis.

Een paar weken later, tijdens het laatste weekend voor mijn vaders vertrek, verbleef ik met mijn ouders en broer in een vakantiepark. Mijn vader had een klein blauw boekje van Defensie meegenomen dat *Handboek Voormalig Joegoslavië* heette. Het was bedoeld om militairen vertrouwd te maken met de geschiedenis, cultuur, natuur en taal van het conflictgebied. 'De bevolking van voormalig Joegoslavië is erg trots. Het feit dat er buitenlandse troepen zijn, ligt dan ook erg gevoelig. Velen hebben een opvliegend temperament. Hoewel ze een vriendelijke grondhouding hebben, voelen ze zich snel beledigd.' De Nederlandse militairen moesten vrouwen respectvol behandelen en mochten niet op eigen initiatief met een moslima praten. Zelfs in het beantwoorden van een begroeting ('Reageer altijd op begroetingen, ten minste met een glimlach') school gevaar, omdat je met het opsteken van twee vingers de Bosnische Kroaten begroette, terwijl je met het opsteken van twee vingers en een duim vrienden maakte bij de Bosnische Serviërs. Ik kaapte het boekje en bladerde dat weekend voortdurend door het hoofdstuk 'Materieelherkenning'. Het stond vol afbeeldingen en omschrijvingen van onder andere gevechtstanks, pantservoertuigen, kanonnen en houwitsers.

Mijn fascinatie voor oorlogstuig was ontstaan toen ik een jaar of zes was en een dagje met mijn vader mee mocht naar de kazerne. Ik klom op een Leopard-tank en keek in de kantine vol ontzag naar de rokende jongens van net achttien in hun fonkelnieuwe uniformen. In de jaren daarna speelde ik na schooltijd 'oorlogje' met buurtkinderen en tijdens onze zomervakanties in Zeeland bouwde ik samen met mijn broer bunkers in het duingebied. Met het zakmes van mijn vader maakten we geweren van boomtakken. Later kwamen de oorlogsfilms en *Tour of Duty*. Daarna een doos boeken over de Tweede Wereldoorlog en de verhalen van mijn opa. Rond mijn twaalfde nam hij mij mee naar het oorlogsmuseum in Overloon en het voormalige Kamp Vught.

Via Discovery Channel raakte ik verder in de ban van de nazi's, de Holocaust en de krankzinnige krachtmeting tussen Stalin en Hitler ten oosten van de Oder. Hoe machtig de Tiger-tanks ook oogden en de Stuka's als roofvogels op hun doelwit doken, steeds opnieuw werd een Russisch tegenoffensief ingezet dat begon met het onheilspellende gejang van hun raket-lanceerinstallaties. Het stalinorgel was de ouverture van de Duitse nederlaag. Volgens het Blauwe Boekje van Defensie reed soortgelijk wapentuig ook rond in het voormalige Joegoslavië. Ik vroeg mijn vader of hij de M-77 Oganj of M-87 Orkan wilde fotograferen als hij er eentje zag.

Op de middelbare school werd mijn interesse concreter en begon ik te fantaseren over een carrière in het leger, bij voorkeur als tankcommandant of helikopterpiloot. Ter oriëntatie bezocht ik samen met mijn vader alle mogelijke voorlichtingsdagen. In Den Helder zagen we een geavanceerd luchtaf-

weerwapen op de Hr. Ms. Witte de With in actie, op vliegbasis Gilze-Rijen bewonderden we Apache-helikopters en in Doorn aanschouwden we het kunnen van het Korps Mariniers. Tijdens een open dag van de Landmacht in Oirschot hing ik rond in de schietbioscoop. Een bevriende collega van mijn vader was schietinstructeur en liet mij de hele dag in de zaal rondhangen waar op luchtdruk met een Diemaco c7, de AT4, het Glock-pistool en de 7,62 mm Fusil Automatique Léger geschoten kon worden. Aan het einde van de dag bleek ik aardig met de Léger overweg te kunnen en leek er een scherpschutter in mij te schuilen. Concentratie, zorg voor een gelijkmatige hartslag, vinger aan de trekker, adem inhouden, langzaam de trekker overhalen en *hit!*

Nog voordat een oogtest uitwees dat ik een bril nodig had en ik mijn ambities moest bijstellen, was het mijn vader die mijn jongensdroom dwarsboomde. Hij was plots van gedachten veranderd en ik kon me, op straffe van twee gebroken benen, beter toeleggen op het behalen van een schooldiploma dan dromen over een camouflagetenu. Ik weet niet waarom een carrière bij de krijgsmacht ineens onbespreekbaar was geworden en ik werd aangespoord om te studeren en 'een papiertje te halen', zoals hij dat noemde. In 2008 ondernam ik nog een halfslachtige poging om bij Defensie in dienst te treden als Operationeel Dagboekschrijver in Afghanistan. Maar wat ik tijdens het gesprek in Den Haag niet vertelde, was dat ik hoofdzakelijk geïnteresseerd was in de functie omdat ik op die manier mogelijk samen met mijn vader naar Afghanistan uitgezonden kon worden.

Een paar jaar later sprak ik met mijn vader over deze loop van de geschiedenis tijdens het planten van honderd bomen die hij voor een euro per stuk op de kop had getikt bij een failliete boomkwekerij. Hij was blij dat ik geschiedenis was gaan studeren en geen beroepsmilitair was geworden. Hij had doodskis-